

Оксана Власюк,
кандидат сільськогосподарських наук,
старший науковий співробітник,
Державна наукова установа
«Інститут модернізації змісту освіти»,
ORCID ID 0000-0002-1683-5622,
vlasuk_oksana@ukr.net

Тетяна Дараган,
методист вищої категорії,
Державна наукова установа
«Інститут модернізації змісту освіти»,
ORCID ID 0000-0002-6714-9374,
tanya_dar@ukr.net

СТАН ВПРОВАДЖЕННЯ АВТОНОМІЇ У ВІТЧИЗНЯНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто питання впровадження автономії закладів вищої освіти. Зазначено, що університетська автономія є основним принципом розвитку якісно нового простору вітчизняної вищої освіти. Визначено, що лише за умови послідовної реалізації університетської автономії в Україні стає можливим формування конкурентоспроможної системи освіти. Доведено, що її впровадження посилює відповідальність закладів вищої освіти за якість надання освітніх і наукових послуг та сприяє підготовці конкурентоспроможних фахівців.

Ключові слова: автономія закладів вищої освіти, модернізація вищої освіти, підготовка конкурентоспроможних фахівців, конкуренція на ринку праці, якість вищої освіти

Оксана Власюк, Татьяна Дараган. Состояние внедрения автономии в отечественных учреждениях высшего образования

В статье рассмотрены вопросы внедрения автономии высших учебных заведений. Отмечено, что университетская автономия является основным принципом развития качественно нового пространства отечественного образования. Определено, что только при условии последовательной реализации университетской автономии в Украине становится возможным формирование конкурентоспособной системы образования. Доказано, что внедрение университетской автономии усиливает ответственность высших учебных заведений за качество предоставления образовательных и научных услуг способствует подготовке конкурентоспособных специалистов.

Ключевые слова: автономия высших учебных заведений, модернизация высшего образования, подготовка конкурентоспособных специалистов, конкуренция на рынке труда, качество высшего образования.

Okana Vlasyuk, Tetyana Daragan. Implementation process of autonomy in domestic institutions of higher education

The article considers the issues of implementation process of autonomy in domestic institutions of higher education. It is noted that university autonomy is the main principle for the development of a qualitatively new space of national education. It is determined that only with the consistent implementation of university autonomy in Ukraine, it becomes possible to form a competitive education system. It is proved that the introduction of university autonomy strengthens the responsibility of higher education institutions for the quality of the provision of educational and scientific services and contributes to the training of competitive specialists.

Key words: autonomy of higher education institutions, modernization of higher education, training of competitive specialists, competition in the labor market, quality of higher education.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. В умовах нових трансформаційних процесів нашої держави зростають вимоги до якості вищої освіти. Надавати якісні освітні послуги зможуть лише університети з високо розвинутою автономією. Ключовим фактором розвитку вітчизняної вищої освіти є розширення автономії закладів вищої освіти, а значить, проголошення автономії університетів та академічних

свобод. Отже, модернізація системи вищої освіти в Україні побудована на засадах автономії закладів вищої освіти (далі – ЗВО). В основі змін – ідея автономії в академічній, організаційній, кадровій та фінансовій сферах. Автономія передбачає рівень необхідного самоврядування для ефективних рішень, що стосується наукової діяльності, розроблення освітніх програм, адміністративної діяльності та поєднується з відповідними системами, насамперед щодо державних фінансових джерел, академічних свобод і прав людини. Однак, автономія ЗВО залежить не тільки від оновленої нормативно-правової бази, і власне, імплементації Закону України «Про вищу освіту» (далі – Закон), зокрема в частині автономії закладів вищої освіти, а й визначається можливістю використання її інструментів задля створення якісно нового простору вищої освіти, посилення своєї конкурентоспроможності.

Вітчизняні ЗВО мають конкурувати із західними університетами, оскільки конкуренція на ринку вищої освіти сьогодні є глобальною. Тому надзвичайно важливим є формування системи запровадження автономії, що включає зовнішнє (модернізація національної системи вищої освіти) і внутрішнє середовище, а саме: норми якості освіти, фінансові та організаційні можливості закладів вищої освіти, задля підготовки конкурентоспроможного фахівця на ринку праці.

Аналіз основних досліджень і публікацій із зазначеної проблеми. Питання розвитку вітчизняної вищої школи досить широко вивчаються науковими та науково-педагогічними працівниками. Проблеми модернізації вищої освіти вивчали М. Згуровський, П. Лукашевич, С. Калашнікова, В. Кремінь, О. Слюсаренко, В. Фініков та багато інших. Розширення автономії закладів вищої освіти досліджували В. Андрущенко, О. Линовицька, В. Луговий, С. Майборода, Л. Прокопенко, О. Радченко, І. Сікорська та інші. Однак і сьогодні це питання потребує подальшого аналізу, насамперед в умовах імплементації Закону України «Про вищу освіту».

Метою статті є дослідження стану впровадження автономії у вітчизняних закладах вищої освіти. Для виконання поставленої мети нами було проведено онлайн-опитування серед науково-педагогічних працівників та здобувачів вищої освіти на тему: «Впровадження автономності українських закладів вищої освіти в контексті європейського досвіду університетської автономії».

Завдання дослідження:

- отримати дані щодо обізнаності представників ЗВО з основними нормативно-правовими актами з упровадження університетської автономії;
- дослідити стан упровадження та ставлення до різних видів університетської автономії представників ЗВО;
- визначити ставлення представників ЗВО до впровадження університетської автономії як основного інструменту підвищення якості освітніх послуг;
- вивчити рівень задоволеності станом упровадження університетської автономії та виявити проблеми впровадження всіх видів університетської автономії в ЗВО;
- визначити ставлення студентів ЗВО до впровадження університетської автономії як основного інструменту підвищення якості освітніх послуг;
- вивчити ставлення студентів до організації роботи студентського самоврядування.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Упровадження автономії вітчизняних закладів вищої освіти сьогодні є надзвичайно актуальним, оскільки лише за умов послідовної реалізації університетської автономії в Україні стає можливим формування конкурентоспроможної системи вищої освіти, а значить і підготовки висококваліфікованих фахівців для ринку праці.

Автономія закладу вищої освіти передбачає:

- 1) самостійність у підборі та розміщенні кадрів;
- 2) незалежність у здійсненні навчальної, наукової, господарської та іншої
- 3) діяльності;
- 4) створення оптимальних умов для вільного пошуку, викладу та розповсюдження наукової істини;
- 5) існування академічних свобод (свобода викладання, наукових досліджень та навчання);
- 6) діяльність органів студентського самоврядування;
- 7) відповідальність вищого навчального закладу за якість наданих освітніх послуг [1].

Подальше реформування системи вищої освіти в напрямі її автономізації передбачає застосування механізму автономізації державного управління ЗВО, що складається з таких елементів, як:

- *академічна автономія та відповідальність*, що окреслює право ЗВО в межах акредитованих спеціальностей установлювати власні навчальні плани та програми, методологію та методику

викладання, напрями та методи наукових досліджень, межі академічної мобільності, для забезпечення привабливості ЗВО для абітурієнтів та його конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг;

– *інституційна автономія та відповідальність*, що забезпечує правову й організаційну автономію та визначає право ЗВО обирати організаційні форми, способи й інструменти для досягнення раніше встановлених пріоритетів розвитку закладу в межах національної освітньої політики, а також право ЗВО визначати власну академічну структуру та вирішувати кадрові питання;

– *фінансова автономія та відповідальність*, що забезпечує бюджетне фінансування в межах державного замовлення за всіма видами витрат і надання ЗВО права самостійно розпоряджатися як бюджетними, так і власними коштами, що отримані за надання платних освітніх послуг і виконання наукових досліджень за господарськими договорами. Починаючи з 2020 року, заклади вищої освіти фінансуються по-новому: за формулою, де університети з кращими результатами діяльності отримують більше фінансування порівняно з бюджетом минулого року.

Такий розрахунок розроблено Міністерством освіти і науки України, ураховуючи показники, а саме: масштаб закладу вищої освіти, контингент здобувачів вищої освіти, регіональний коефіцієнт, позиції в міжнародних рейтингах, обсяг коштів на дослідження, які університет залучає від бізнесу чи з міжнародних грантів.

З 2021 року буде враховуватися показник працевлаштування випускників. Міністерство освіти і науки України зазначає, щоб перехід до такої системи фінансування був поступовим у 2020 році запроваджені обмеження щодо мінімальної та максимальної зміни бюджету кожного ЗВО – 95% та 120% від 2019 року відповідно. Така система фінансування забезпечить ефективну якість надання освітніх послуг ЗВО та сприятиме підготовці висококваліфікованих фахівців. Водночас вітчизняні університети будуть і повинні конкурувати не тільки між собою, а й сприяти виходу в європейський освітній та науковий простір [2].

– *інформаційна автономія та відповідальність*, які забезпечують формування автономного інформаційного простору ЗВО, що передбачає можливість на основі постійного моніторингу самостійного вибору інформаційних ресурсів і платформ, які використовуються в освітньому процесі та для проведення й презентації результатів наукових досліджень [3].

Отже, автономія закладів вищої освіти відіграє важливу роль у вітчизняній вищій освіті, сприяє інтенсивному розвитку університетського менеджменту й академічного середовища. На сьогодні жоден університет без автономії не здатний ефективно розвиватися та бути конкурентоспроможним на ринку освітніх послуг.

Результати досліджень виявили основні проблеми становлення вітчизняної університетської автономії, а саме:

- близько 10 % опитуваних серед науково-педагогічних працівників ЗВО та 44 % опитуваних студентів не знайомі з нормативно-правовими документами, які визначають розвиток і модернізацію сучасної вищої освіти в Україні та орієнтуються на розширення автономії закладів вищої освіти;

- 10 % респондентів не вбачають впливу університетської автономії на якість надання освітніх послуг;

- близько 40 % відсотків опитуваних зазначили про необхідність одночасного впровадження всіх видів автономії. Водночас здобувачі вищої освіти надали перевагу академічній автономії, науково-педагогічні працівники – організаційній. Упровадження окремих видів автономій розподілилось так:

- академічна автономія, що окреслюється самостійністю університетів набирати студентів, навчальних програм, забезпечення якості – 35 %;

- організаційна автономія, котра полягає в самостійному забезпеченні ЗВО академічних та адміністративних структур, управління університетом – 22 %;

- фінансова автономія, яка дозволяє залучати кошти, розпоряджатися будівлями й майном, установлювати оплату за навчання – 20 %;

- кадрова автономія, яка полягає в можливостях самостійно вирішувати кадрові питання, забезпечувати їх як професійне, так і наукове зростання – 14 %;

- виявлено проблеми в упровадженні кадрової автономії (можливість визначати академічну структуру, можливість заснування юридичних осіб, збільшення зовнішніх представників у наглядових і вчених радах), а саме існує велика розбіжність між тим, як зазначені критерії впроваджені у ЗВО респондентів і як їх хотіли б бачити самі науково-педагогічні працівники;

- респонденти також відзначили, що елементи впровадження фінансової автономії теж далеко не збігаються з їхнім баченням цього процесу;
- не всі ЗВО приділяють належну увагу та створюють умови для роботи студентського самоврядування. Так, 13 % опитуваних не вбачають участь студентського самоврядування в управлінні ЗВО, 20 % опитуваних заперечують участь студентського самоврядування у вирішенні питань удосконалення освітнього процесу, 25 % респондентів оцінили діяльність органів студентського самоврядування як такою, що не є відкритою та прозорою;
- 14 % опитуваних не вбачають впливу діяльності студентського самоврядування на особистий розвиток, 28 % помічають лише частковий вплив, а 30 % студентів не розуміють суті діяльності студентського самоврядування.

Метою опитування серед студентів було вивчити ставлення студентів до організації роботи студентського самоврядування. На питання, чи беруть активну участь органи студентського самоврядування в управлінні ЗВО, в обговоренні та вирішенні питань удосконалення освітнього процесу, науково-дослідної роботи, близько 80 % відповіли «так» чи «частково».

Це свідчить про те, що розвиток студентського самоврядування в навчальних закладах відбувається по-різному і залежить від розуміння його сутності як самими здобувачами вищої освіти, так і керівництвом закладу, від визначеності ролі органів студентського самоврядування у вирішенні організації освітнього процесу, призначення стипендій, працевлаштування, поселення в гуртожитки тощо.

Оцінюючи вплив партнерських відносин між роботодавцями та ЗВО, значна кількість опитуваних науково-педагогічних працівників (72,1 %) переконані в тому, що саме залучення роботодавців до розроблення та модернізації освітніх програм, стандартів вищої освіти, а також відкриті та прозорі процедури акредитації освітніх програм відповідно до Стандартів та рекомендацій із забезпечення якості, сприяє реалізації академічної автономії ЗВО.

Упровадження університетської автономії в українських закладах вищої освіти має свою специфіку: автономія розширюється з великим побоюванням та недовірою самих ЗВО, тому що відповідальність за підготовку якісного конкурентоспроможного фахівця лягає на самі університети. Упроваджувати університетську автономію необхідно одночасно в чотирьох вимірах. Оскільки без належної автономії у інших вимірах ЗВО ефективно розвиватись не буде, а значить і якість наданої освіти буде низькою.

Виходячи з результатів досліджень, переконливо можна сказати, що університетську автономію необхідно розширювати. Проте необхідно знати її межі. Пріоритетом має бути підвищення якості надання освітніх послуг. Задля оптимізації впровадження університетської автономії в контексті інтеграції національної вищої освіти до Європейського простору закладам вищої освіти надано право:

- самостійно розробляти освітні програми при наявності ліцензії й акредитації та визначати набір дисциплін (крім цього, близько 25 % від загального обсягу навчальної програми обирають дисципліни самі студенти (ст. 9 Закону України «Про вищу освіту»)) [4];
- присуджувати вчені ступені та звання (ст. 30 Закону);
- установлювати нормативи чисельності осіб, які навчаються, на одну посаду науково-педагогічного та наукового працівника (ст. 32 Закону України «Про вищу освіту»);
- розробляти Правила прийому на навчання до університету (розробляються приймальною комісією та затверджуються вченою радою). Однак, умови прийому на навчання до закладів вищої освіти затверджуються Міністерством освіти і науки України;
- видавати документ про вищу освіту за акредитованими освітніми програмами (ст. 7 Закону);
- самостійно вирішувати визнання іноземних дипломів та ступенів під час прийому на навчання чи роботу;
- скасовувати рішення про присудження ступеня вищої освіти та присвоєння відповідної кваліфікації в разі виявлення фактів порушення здобувачем вищої освіти академічної доброчесності, зокрема наявності в кваліфікаційній роботі академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації, у порядку, установленому Кабінетом Міністрів України (ст. 6 Закону);
- вільно вибирати механізм оцінки якості навчання, водночас основні правила й вимоги до процедур забезпечення якості встановлює Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти (ст. 18 Закону України «Про вищу освіту»);
- самостійно обирати керівника закладу (ст. 42 Закону України «Про вищу освіту»);

- організовувати та ліквідовувати свої структурні підрозділи, тобто визначати академічну структуру (ст. 32 Закону України «Про вищу освіту»);
- формувати на своїй базі інноваційні структури різних типів (наукові та технологічні парки, бізнес-інкубатори, малі підприємства тощо) на засадах поєднання інтересів високотехнологічних компаній, науки, освіти, бізнесу та держави з метою виконання й упровадження інноваційних проектів (ст. 32 Закону України «Про вищу освіту»);
- запрошувати до вчених рад потенційних роботодавців, які зможуть брати активну участь у прийнятті університетських рішень;
- самостійно приймати на роботу наукових та науково-педагогічних працівників, іншого персоналу та їх звільняти (визначають порядок прийняття викладачів та інших працівників);
- регулювати питання оплати праці;
- самостійно визначати статті та обсяги витрат власних надходжень (ст. 32 Закону України «Про вищу освіту»);
- розпоряджатися власними будівлями та іншим майном (ст. 70 Закону України «Про вищу освіту»).

Отже, університетська автономія означає невтручання держави в діяльність закладів вищої освіти. Рівень автономії визначається тим, що саме й наскільки регулюється законами або органами державної влади. За впровадження автономії, відповідальність за якість надання освітніх послуг, якість наукових досліджень та підготовку висококваліфікованих працівників лежить на закладах вищої освіти. Україні потрібні сильні автономні заклади вищої освіти для створення університетів світового класу та інтеграції національної вищої освіти до Європейського простору.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Упровадження університетської автономії посилює відповідальність закладів вищої освіти за якість надання освітніх і наукових послуг та сприяє підготовці висококваліфікованих фахівців. Автономія може забезпечити жорстку конкуренцію закладів вищої освіти, сприяти їх ефективному розвитку, а значить бути конкурентоспроможними на ринку надання освітніх послуг. За такої умови необхідним є одночасне впровадження всіх видів автономії задля ефективного розвитку якісно нового простору вітчизняної вищої освіти. Українське суспільство потребує сильних конкурентоспроможних автономних закладів вищої освіти, які зможуть стати університетами світового значення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мокляк В. Обґрунтування поняття «автономія вищого навчального закладу». *Педагогічні науки*. 2015. № 63. С. 132–136.
2. Міністерство освіти і науки України. Розподіл коштів з державного бюджету між закладами вищої освіти у 2020. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/rozpodil-koshtiv-z-derzhavnogo-byudzhetu-mizh-zakladami-vishoyi-osviti-u-2020>
3. Шкурат М. О. Механізм автономізації в системі державного управління вищою освітою України в світлі вимог Болонського процесу. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2018. № 2 (19). С. 122–128.
4. Закон України «Про вищу освіту» URL: https://taxlink.ua/ua/normative_acts/zakon-ukraini-pro-vishchu-osvitu/

REFERENCES

1. Moklyak V. «Obruntuvannya ponyattya «avtonomiya vishchogo navchal'nogo zakladu». *Pedagogichni nauki*. №63. 2015. S. 132–13. [in Ukrainian].
2. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. Rozpodil koshtiv z derzhavnoho biudzhetu mizh zakladamy vyshchoi osvity u 2020. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/rozpodil-koshtiv-z-derzhavnogo-byudzhetu-mizh-zakladami-vishoyi-osviti-u-2020>
3. Shkurat M. O. «Mekhanizm avtonomizatsii v systemi derzhavnoho upravlinnia vyshchoiu osvitoiu Ukrainy v svitli vymoh Bolonskoho protsesu», *Publichne upravlinnia ta mytne administruvannia*, №2(19), s.122-128, 2018 [in Ukrainian].
4. Zakon Ukraini «Pro vishchu osvitu» URL: https://taxlink.ua/ua/normative_acts/zakon-ukraini-pro-vishchu-osvitu/ [in Ukrainian].